

Aangespoelde walvissen en dolfijnen: wat vertellen ze ons?

CHRIS SMEENK

Een bruinvis? "Nee, een dolfijntje, ik denk een tuimelaartje". "Misschien een jonge potvis". "In elk geval geen zeehond, dus waarschijnlijk een haai". Zo gaat dat soms, als iemand de vondst van een aangespoelde walvisachtige meldt. Bijna altijd is het een bruinvis.

In 1914 spoelden er vier grote vinvissen aan op onze kust, slachtoffers van mijnen of duikboten in het begin van de Eerste Wereldoorlog. Kennelijk kwamen die walvissen hier toen voor, maar niemand wist dat. Onder de indruk van deze gebeurtenissen, begon de Rotterdamse bioloog A.B. van Deinse met het verzamelen van gegevens over gestrande walvisachtigen in ons land. Via een uitgebreid netwerk van correspondenten (alle contacten gingen per briefkaart: er waren toen drie postbestellingen per dag!), legde hij de basis van het strandingswerk zoals dat nog steeds draait.

Bruinvis lijkt terug

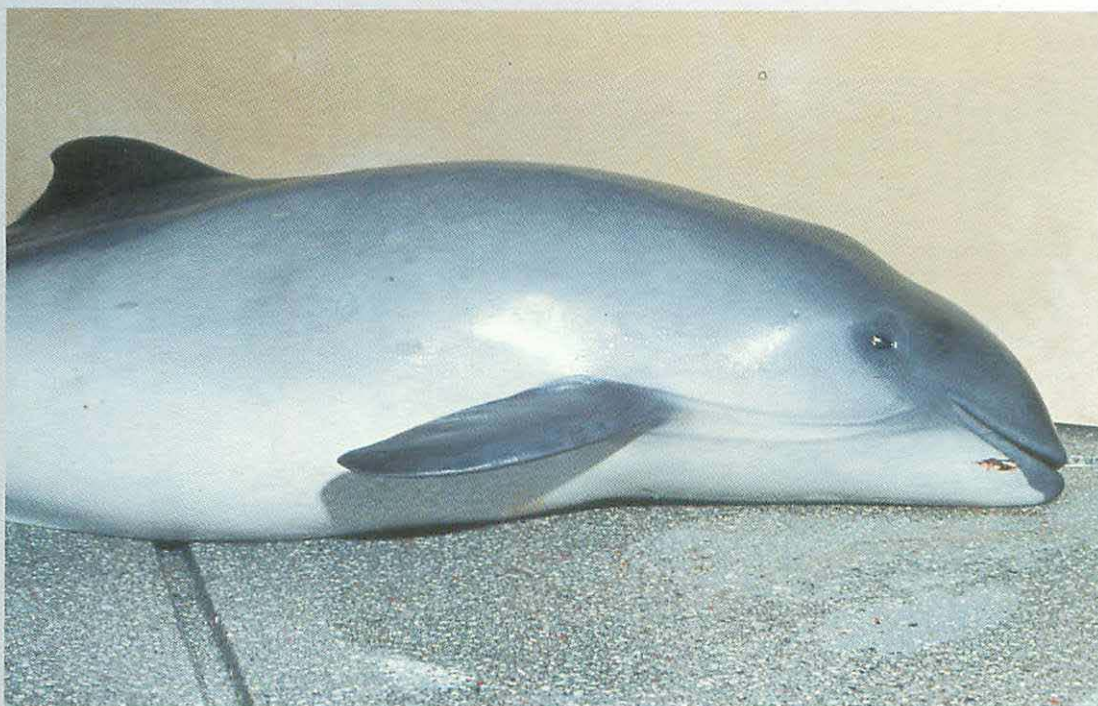
De enige inheemse walvisachtige die de meeste mensen in het begin van de vorige eeuw kenden, was de bruinvis. Bruinvissen waren toen zo talrijk onder onze kust, dat Van Deinse ze

niet eens noteerde; in zijn overzicht uit 1931 gebruikte hij voor deze soort het teken ∞ (oneindig). Hij richtte zijn aandacht vooral op het voorkomen van minder bekende walvissen en dolfijnen. Pas toen er in de jaren '50 berichten binnenkwamen over een achteruitgang van de bruinvis, kreeg hij meer belangstelling.

Zo gaat dat vaak: men kijkt te weinig naar de ogenschijnlijk gewone dingen. En als het gewone zeldzaam wordt, is het te laat om zich een beeld te vormen van de oude toestand. Zo ook hier. Waarnemingen en strandvondsten werden schaars. Waar men vroeger veel bruinvissen zag, waren ze in de jaren '60 (vrijwel) verdwenen. Dat gold voor de hele zuidelijke Noordzee. Wat er precies is gebeurd, zullen we helaas nooit zeker weten. Uitgestorven of weggetrokken? Vervuiling? Voedselschaarste? Gevangen in netten van vissers, of een combinatie van dat alles? In de jaren '80 en '90 keerde het tij. De waarnemingen van levende bruinvissen en de vondsten van aangespoelde dieren namen spectaculair in aantal toe. Weliswaar worden ze vooral in het winterhalfjaar gezien, maar ook de zomerwaarnemingen worden talrijker. De bruinvis lijkt terug in onze kustwateren.

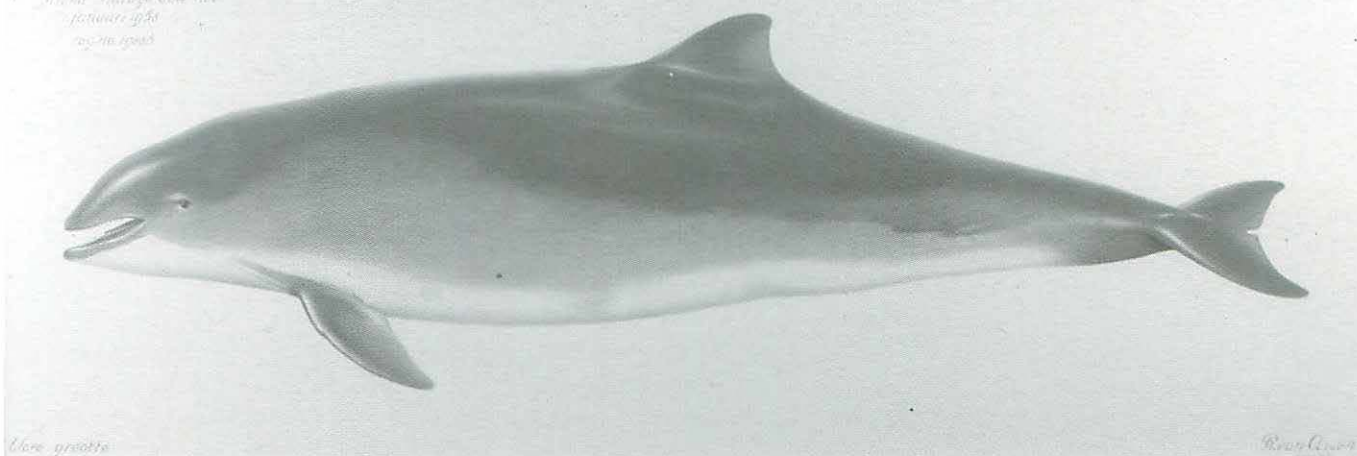
AANGESPOELDE WALVISSEN EN DOLFIJNEN: WAT VERTELLEN ZE ONS?

13



Bruinvis op de snijtafel van Naturalis (foto: Naturalis)

Phocoena phocoena (L.) ♀
Stroom, Helder aan zee
januari 1968
122 cm 1968



De Bruinvis is de talrijkste walvisachtige in onze wateren. Schilderij van R. van Assen, Katwijk, 1968 (foto: Naturalis).

De dolfijnen langs onze kust

De eerste die bruinvissen en dolfijnen systematisch telde, was J. Verwey van het Zoologisch Station te Den Helder (later NIOZ op Texel). Hij deed zijn waarnemingen in de jaren '30 tot '70, op de fiets, vanaf de dijk langs het Marsdiep. Later kwam het tellen van walvisachtigen op zee en vanaf de kust goed op gang. Maar ook de registratie en studie van gestrande dieren bleef belangrijk. Vooral dankzij het strandingsarchief hebben wij een goed beeld van de walvissen en dolfijnen onder onze kust, in heden en verleden. Die strandingsgegevens laten verrassende ontwikkelingen zien: in de loop van de 20ste eeuw is onze dolfijnenfauna totaal veranderd.

De bruinvis is en was, zelfs in de periode van achteruitgang, de algemeenste soort in onze wateren. Op de tweede plaats stond vroeger de tuimelaar: een grote dolfijn, thans vooral be-

kend van de dolfinaria. Die werd vaak samen met bruinvissen gezien. Vissers spraken over "de boer en zijn varkens". Die (zee)varkens waren de kleine bruinvissen (vergelijk de Katwijkse familienaam Varkevisser), de grote tuimelaar was de boer die ze leek te hoeden. Maar we moeten oppassen met oude verhalen: bruinvis en tuimelaar werden en worden vaak verward en goed gedocumenteerde strandingsgegevens zijn daarom betrouwbaarder. In de jaren '60 en '70 verdween de tuimelaar uit onze wateren. Ook hier weten we niet wat er aan de hand was. Nu is de tuimelaar een hoogst zeldzame verschijning in de zuidelijke Noordzee. In de strandingslijsten komt hij niet meer voor.

In het midden van de 20ste eeuw verscheen de witsnuitdolfijn, een soort die hier vroeger zelden werd gevonden. Dit is een noordelijke soort, die zijn verspreidingsgebied vooral in de jaren '60 naar het zuiden heeft uitgebreid. De witsnuit leeft over het algemeen niet in ondiepe kustwateren en wordt dus weinig vanaf het land gezien. Het is nu de tweede soort in de strandingen.

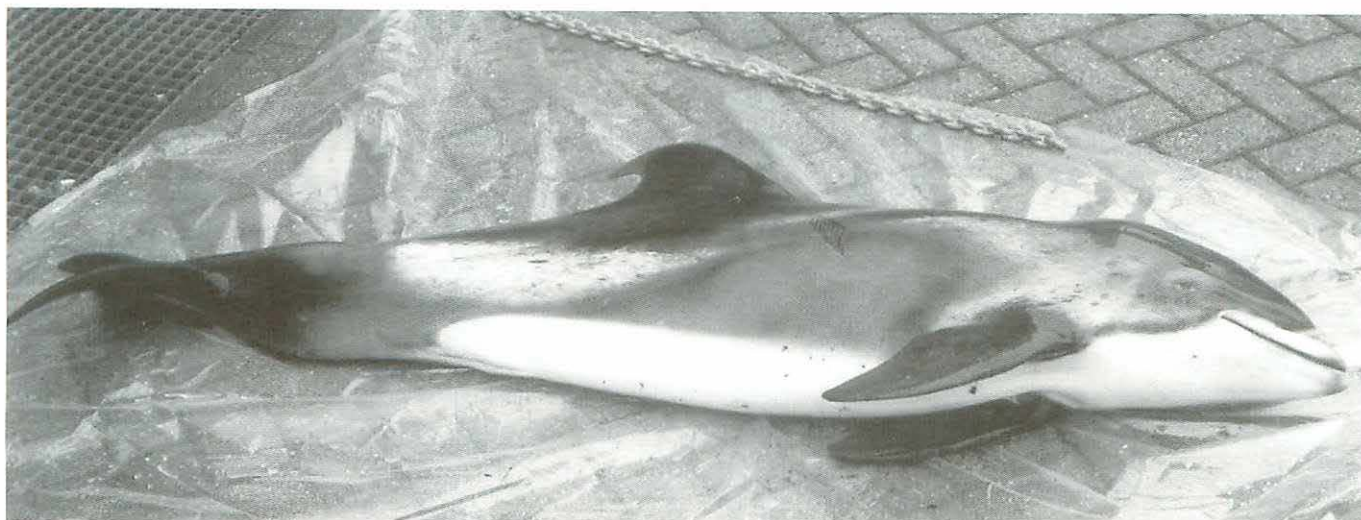
Dan was er nog de gewone dolfijn; een wat misleidende naam, want in ons land is hij verre van gewoon. Deze soort verscheen hier opeens in de jaren '20. Het aantal gestrande dieren nam snel toe en de gewone dolfijn bezette een tijdlang de derde plaats in de strandingslijsten. Eind jaren '50 verdween hij echter even snel als hij was verschenen. Nu wordt hij slechts af toe gezien. De overige soorten (zie de tabel) zijn zeldzame gasten in de zuidelijke Noordzee.

Oorzaken?

Al die verschuivingen zijn we te weten gekomen doordat de strandingen zo nauwkeurig zijn bijgehouden. Over de oorzaken weten we weinig. Er waren en zijn in de Noordzee voortdu-

Tabel: Aan Naturalis gemelde strandingen van walvisachtigen, 1993-2003

Soort	Aantal
Bruinvis <i>Phocoena phocoena</i>	honderden
Witsnuitdolfijn <i>Lagenorhynchus albirostris</i>	58
Gestreepte dolfijn <i>Stenella coeruleoalba</i>	4
Witflankdolfijn <i>Leucopleurus acutus</i>	2
Gewone dolfijn <i>Delphinus delphis</i>	1
Griend <i>Globicephala melas</i>	1
Spitssnuitdolfijn <i>Mesoplodon bidens</i>	2
Butskop <i>Hyperoodon ampullatus</i>	2
Potvis <i>Physeter macrocephalus</i>	9
Dwergvinvis <i>Balaenoptera acutorostrata</i>	6
Gewone vinvis <i>Balaenoptera physalus</i>	2
Bultrug <i>Megaptera novaeangliae</i>	2



Jonge witsnuitdolfijn, IJmuiden, 27 november 2002. De witsnuitdolfijn is thans de algemeenste dolfijn in de Noordzee. De krassen op de rechterflank voor de rugvin zijn littekens, veroorzaakt door de tanden van een soortgenoot (foto: Naturalis).

rend veranderingen gaande. Sommige zijn natuurlijk (stroming, temperatuur), andere worden veroorzaakt door de mens (visvangst, vervuiling, wellicht nu ook klimaatverandering). De onderlinge samenhang tussen al die factoren is ingewikkeld. Bovendien weten we nog weinig van de eisen die de verschillende zeezoogdieren aan hun milieu stellen. De drie besproken dolfijnen leven hier aan de randen van hun verspreidingsgebied. Tuimelaar en gewone dolfijn zijn vooral soorten van warmer water, de witsnuit leeft in koude zeeën. Kleine veranderingen in het zeemilieu kunnen grote gevolgen hebben en ertoe leiden dat sommige soorten in bepaalde gebieden plotseling verschijnen of verdwijnen. Zoiets merk je natuurlijk vooral aan de grenzen van het verspreidingsgebied.

Onderzoek naar bruinvis nodig

Onderzoek aan gestrande bruinvissen laat zien dat lang niet alle dieren een natuurlijke dood sterven. De afgelopen jaren is gebleken dat 50 tot 60% van de verse bruinvissen die Naturalis heeft onderzocht, is verdrongen in vistuig, en vervolgens losgesneden en overboord gezet. Zelfs grote dieren zijn soms slachtoffer, zoals de jonge bultrug die in december 2003 zwaar verminkt bij Katwijk dreef. Twee dagen eerder zwom die nog met zijn moeder voor Scheveningen.

Ook al lijkt het nu beter te gaan met de bruin-

vis, de bijvangst in de visserij geeft reden tot zorg. Lang niet alle dode dieren spoelen aan en we hebben geen idee van de werkelijke aantallen die op deze manier omkomen, om welk percentage van de populatie het gaat en in welk type visserij de meeste bijvangst voorkomt. Inventarisaties onder vissers in andere Noordzeelanden hebben aangetoond dat er jaarlijks enkele duizenden bruinvissen in netten verdrinken. Gegevens uit ons land ontbreken merkwaardigerwijs. Het wordt de hoogste tijd dat ook Nederland zo'n onderzoek opzet. Ons land is daartoe via internationale verdragen verplicht en is verantwoordelijk voor de bruinvis in ons deel van de Noordzee. Bruinvissen en dolfijnen staan aan het eind van de voedselketen. Een gezonde stand van deze dieren hoort bij een gezonde Noordzee.

DR CHRIS SMEENK IS CONSERVATOR ZOOGDIEREN VAN HET MUSEUM NATURALIS

LITERATUUR

- ADDINK, M.J. & C. SMEENK, 1999. THE HARBOUR PORPOISE PHOCOENA PHOCOENA IN DUTCH COASTAL WATERS: ANALYSIS OF STRANDING RECORDS FOR THE PERIOD 1920-1994. – LUTRA 41: 55-80.
- CAMPHUYSEN, C.J., 1994. THE HARBOUR PORPOISE PHOCOENA PHOCOENA IN THE SOUTHERN NORTH SEA. II: A COME-BACK IN DUTCH COASTAL WATERS? – LUTRA 37: 54-61.
- CAMPHUYSEN, C.J. & M.F. LEOPOLD, 1993. THE HARBOUR PORPOISE PHOCOENA PHOCOENA IN THE SOUTHERN NORTH SEA, PARTICULARLY THE DUTCH SECTOR. – LUTRA 36: 1-24.
- DEINSE, A.B. VAN, 1931. DE FOSSIELE EN RECENTE CETACEA VAN NEDERLAND: I-XI, 1-304, AFB. 1-39. H.J. PARIS, AMSTERDAM.
- REID, J.B., P.G.H. EVANS & S.P. NORTHRIDGE, 2003. ATLAS OF CETACEAN DISTRIBUTION IN NORTH-WEST EUROPEAN WATERS: 1-76. JOINT NATURE CONSERVATION COUNCIL COMMITTEE, PETERBOROUGH.

Wat doet Naturalis, als er een melding binnenkomt? De gegevens worden zo goed mogelijk gecontroleerd en opgeslagen. Verse bruinvissen en dolfijnen worden afgehaald of ergens ingevroren en later onderzocht door een team van veterinairen en biologen. Grote dieren ontlede we op het strand, wat een hele operatie is. Orgaan- en weefselmonsters worden aan verschillende instituten gezonden voor nader onderzoek. Op deze manier krijgen we inzicht in doodsoorzaak, gezondheidstoestand, leeftijd, voortplanting, toxicologische belasting, voedsel en zo meer, allemaal zaken die men in het veld niet kan waarnemen.